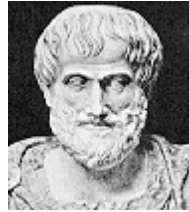

ADAMEC JIŘÍ
FILOSOFICKÝ SEMINÁŘ
KATEDRA TEORIE

VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE

POHLEDEM KANTOVY *KRITIKY ČISTÉHO ROZUMU*
A HEGELOVY *FENOMENOLOGIE DUCHA*

Jiří Adamec

Brno 2024

**VÝVOJOVÁ
PSYCHOLOGIE**
**POHLEDEM KANTOVY KRITIKY ČISTÉHO ROZUMU
A HEGELOVY FENOMENOLOGIE DUCHA**

Jiří Adamec

Brno 2024

2

© Jiří Adamec
Filosofický seminář – katedra teorie
IČ 105-48-629/163

Předkládaný text nemá redakční úpravu a korekturní zpracování. Tímto se omlouváme za případné tiskové nedostatky, které mohly uniknout naší pozornosti.

ROZVRH TÉMATU

1. Člověk se vyvíjí: A) od pudové závislosti k autonomii (od chaosu nutkavostí, nezdrženlivostí realizací potřeb, přání a vyjadřovaných emocí) dále směrem: B) k uchopování vlastní existence: a) v úrovni vědomého Já a světa svého okolí, této evidence, b) k úrovni praktického jednání, na základě pojmového chápání, také sebeurčení, v kontextu hranic mravního jednání.
2. Především fází vývoje se člověk připravuje na přestoupení této genetické hranice směrem k: a) rozvoji vyššího stupně – tvůrčímu myšlení a b) k uplatnění seberealizačních zájmů v nejširším spektru vrozených osobních předpokladů.
3. Niternou součástí, dále ve vývojové psychologii (a filosofii), představuje utváření exekutivních funkcí, uvědomovaná existence (život), jako možnost seberozvoje podle předem stanovených kritérií, plánu a jeho stavby; představa a skutečnost. Tento proces se odehrává na pozadí vědomé komunikace Já se světem mého okolí, jejíž podstatou je oslovování vlastního bytí rozumějícím a vytrvale vysvětlujícím pojmovým uchopováním všeho, co jest v dosahu této vědomé evidence.
4. Poslední odstavec (3) se ve významu pro samu autonomní existenci člověka uzavírá jako výsledný status, ve smyslu otázek a odpovědí: o jakou existenci, o co vlastně v bytí člověka běží? O porozumění bytí a porozumění existenci v pojmovém zachytávání a chápání vlastního jsoucna v čase, provazujícího minulost, přítomnost, jakož i budoucnost na úrovni uvědomované zkušenosti se sebou samým. Dále, o celkovou prostorovou orientaci, která základ naší zkušenosti se světem opírá o reálně tělesnou zkušenost také ve vzpomínkách a jejich obrazech. Vývoj člověka je dynamický proces mezi pudem a sebeuskutečněním.

POUŽITÁ LITERATURA

1. Hegel G.W.F., *Dějiny filosofie* (sv. I-III).
2. Hegel G.W.F., *Fenomenologie ducha*.
3. Hegel G.W.F., *Phänomenologie des Geistes*.
4. Hegel G.W.F., *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* (Bd. 6-9).
5. Jedlička R. et al. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících*.
6. Kant I., *Kritik der reinen Vernunft*.
7. Kant I., *Kritika čistého rozumu*.
8. Kant I., *Kritika praktického rozumu*.
9. Kant I., *Kritika soudnosti*.
10. Marková D. et al, *Předčasně narozené dítě*.
11. Maslow A., *Motivace a osobnost*.
12. Neyer J.F. et al., *Psychologie der Persönlichkeit*.
13. Oaklander V., *Ukrytý poklad – Dětské nitro z pohledu gestalt terapie*.
14. Thorová K., *Vývojová psychologie*.
15. Výrost J. et al., *Sociální psychologie*.

Ú V O D

Jsou filosofická díla, která svým přesahem a pevností významu zdaleka nenáleží pouze době v níž vznikla, a autorům, kteří je vypracovali. Stala se kulturním majetkem jakkoli vzdálené budoucnosti, která s nimi počítá a odvolává se na ně pro jejich bohatost hloubky, poskytující základní pramen aplikacím či jinak posuvný význam schopný důstojně obstát tam, kde se již zdá, že dochází dech přítomně tvůrčímu myšlení. Takovými díly jsou texty Platóna, Aristotela, Akvinského, Descarta, Kanta, Hegela, Nietzscheho, Freuda, Husserla, Wittgensteina, Heideggera, Gadamera a dalších, kteří ke svým tématům přistupovali kriticky a dále z nich vycházeli a domysleli jejich obsah do historické nadhodnoty.

Kantova ***Kritika čistého rozumu*** (1781) je na honu vzdálená Hegelově ***Fenomenologii ducha*** (1807), a přesto obě práce představují, svým zásahem do dějin lidského myšlení, tak významný přelom, že se dají bez ostychu označit, pro svoji kulturní důležitost, za rovnocenná díla.

Kant našel cesty ze slepé uličky smyslového vnímání Davidem Humem nastíněného sensualismu, této úžiny zkušenosti (empirie) a jednostranného racionalismu R. Descarta, detailním rozpracováním *apriorismu myšlení* člověka mezi *vnímáním, věděním a vědeckým poznáním*. **Hegel** vývojem vědomí zdůvodnil vývoj *předmětu poznání a konkrétní vědomí v dějinném procesu sebeurčení a sebeutváření*.

Pro vývojovou psychologii jsou to témata zásadního významu. Z obecné metafysiky a ontologie, se příspěvím Kanta a Hegela přešlo k filosofii zásadně zaměřené na subjekt a odtud k tématům filosofické antropologie. Kantem je stanoveno, za jakých podmínek je poznání možné, a na vývojové úrovni kognitivní psychologie jsou jeho závěry objektivně platné – viz, *Kritika čistého rozumu*, §§ 1. - 4. Hegel výslovně poukazuje na to (*Fen. d.*, oddíly: *Úvod* a *Smyslová jistota čili toto a mínění*), jak se na vlastním vývojovém procesu vědomí účastní rovnocenným způsobem také emoce a jimi nesené prožitky, které se na vnímané skutečnosti toho, co je tomuto vědomí dostupné, podílí zejména z reflektované pozice *sebevědomí* (viz, tato knížka §§ 5. - §9.)

Vzhledem k tomu, že se filosofie v posledních letech dostala neprávem na okraj zájmu a vystřídal ji všeobjímající povrchní přístup k životu a jeho hodnotám, je o to více zapotřebí usilovat o její pěstování a návrat seriózním připomínáním významu, který má jako poctivý přístup k myšlení a udržování smyslu bytí vůbec. A mohou-li z výsledků tohoto přemýšlivého ducha povstávat pozitivní, optimistické, aplikační přesahy, je tím zdůvodněn i její psychologický rozměr. Naším úkolem bude právě tyto aspekty vyhodnotit. Jak se tento záměr v předloženém pojednání zdařil, může potom čtenář posoudit již samostatně.

Jiří Adamec
v Brně, červenec-srpen
2024

§1. ZÁKLADY VÝVOJOVÉ PSYCHOLOGIE Z TRANSCENDENTÁLNÍ FILOSOFIE IMMANUELA KANTA

S výchozí tezí novověké empirické filosofie, že: *Nic není v rozumu, co dříve nebylo ve smyslech* (J. Locke, *Esej o lidském chápání* – detailním rozpracováním v odd. IV.), stejně jako s poukazem na racionalistický závěr, který formuloval René Descartes: *Myslím, tedy jsem* ve své *Rozpravě o metodě* (odd. IV.) dnes již nevystačíme. První se týká tedy založení filosofického empirismu a noetiky, která ústí až k těsné provázanosti s nejrůznějšími popisy dalších kognitivních procesů a stavů; druhá zakládá cestu k rozvoji sebevědomí na úrovni filosofie osobnosti (nebo také hodnot a mravního vědomí – *Kritika praktického rozumu, Základy metafysiky mravů*, Kant) a psychologie osobnosti (Hegel – *Fenomenologie ducha* a *Základy filosofie práva*) s historickými přesahy, které dalším rozpracováním poskytli Franz Brentano a Ed. Husserl (*Phänomenologische psychologie – Vorlesungen Sommersemester, 1925*). Výsledně se tyto myšlenkové analýsy potom zřetelně uplatnily ve dvou rozdílných přístupech u Sigmunda Freuda v *psychoanalýze* a J.B. Watsona v *behaviorismu*, kde se již nepřihlíží k tomu, aby se popis lidské psychiky ozřejmoval pouze empiricky nebo racionalisticky, ale zkušenost a rozum (*vědomí* a *sebevědomí*) jsou součástí nového zaměření jakým je chování ze založeného konfliktu (*psychoanalýza*) a chování uplatňované v celkovém souhrnu životní orientace a kognitivních funkcí osobnosti (*behaviorismus*). Než však k těmto určení psychoanalýzy a behaviorismu mohlo dojít, byl nutný historický mezistupeň v podání Kanta a Hegela. Jak se ukázalo, subtilní zaměření na vývojovou psychologii jejich přispěním tuto oblast obhájí v obou směrech (v *psychoanalýze* i *behaviorismu*) bezezbytku. Pro upřesnění proto uvedme: tedy,

Kant a psychoanalýza v souvislosti: *Já, Nad-Já, Ono* - dále i v kontextu vědomého zpracovávání tělesných a psychických funkcí na základě analýsy *prostoru a času*. Kant a behaviorismus jsou spojeni mravním vědomím v kontextu osobního sebeurčení prostřednictvím *kategorií čistého rozumu* (tzv. *jádrové myšlenky*). Následně pak Hegel a psychoanalýza = *příroda a duch* (neboli *pudovost a myšlení*) stejně jako Hegel a behaviorismus, a to jest zejména na úrovni *sebeuchopování v pojmu*, tedy *absolutního vědění* a jeho uplatňování v konkrétním, sociálně praktickém jednání, co by: *dějinně i přítomně*, trvale aktualizovaném obrazu sebe sama (*Základy filosofie práva*, 1821).

•

Kantův přístup k problematice poznání a jeho rozvoje v *Kritice čistého rozumu*, vychází z analýsy tzv. *apriorních forem rozmyslu*. Tímto poukazem nyní vstupujeme do vlastního tématu vývojové psychologie a jím nastiňovaného základu nově interpretované noetiky, směřující do transcendentální filosofie. Naším úkolem proto bude, sledovat pouze Kantův odkaz z „apriorismu“, který je sám o sobě, pro své uplatnění v základech vývojové psychologie vyčerpávající. Otázka kolem *transcendentality* je potom ve skutečnosti čistě individualizovanou problematikou, vázanou na *seberealizaci* v osobních postojích toho, kterého jedince. Zde se potom nacházíme netoliko v tématu vývojové psychologie, ale již v oblasti filosofie existence, jejího prožitku a praktického vykonávání (viz, Martin Heidegger, *Bytí a čas*, Praha – Oikoymenh, 1996). V tomto ohledu je filosofie existence pokračováním vývojové psychologie na úrovni interpretace autonomních aspektů, vycházejících ze sebereflexe a seberealizačních snah. Heidegger zde navazuje na Ed. Husserla a jím vyzdvihovaný požadavek: „*Jít zpět k věcem samým*“, neboli subjektu o sobě.

§2. KANTŮV APRIORISMUS A RANĚ VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE

Čistý empirismus odmítá „vrozené ideje“. Pro Kanta se však toto východisko nestalo překážkou. Člověk se rodí s jasně danými předpoklady vnímajících a rozpoznávajících schopností (stejně tak u R. Descarta), které uplatňuje seberozvojem ze zárodečného stavu. Kantovo stanovisko se tedy opírá o Descartův racionalismus, avšak pouze v tomto bodě. Dokonce slavnou tezi: *cogito ergo sum* Immanuel Kant nepovažuje za natolik atraktivní, aby jí ve svých pojednáních věnoval místo jinak, než-li respektem k tomu, že jest to věta jen čistě historická. Věta: *cogito ergo sum* je totiž pro Kanta větou samozřejmou a nikoli filosofickou nebo ontologickou, natož noetickou.

To, oč Kantovi běží je poukázat nikoli na mechanismus vnímání a z něj dále přestupovat k popisu poznání a myšlení, ale jde mu především o chápání dynamického utváření a rozvoje tvůrčího myšlení. Věta: *Nic není v rozumu, co dříve nebylo ve smyslech* (John Locke, *Esej o lidském chápání*, odd. IV.), je Kantovi předně samozřejmým základem k tomu, co má teprve nastat, tedy: schopnost vyvozovat, ověřovat, potvrzovat (tvrdit), dokazovat, a především rozkládat poznávané do kategorií čistého rozumu.

Teprve takto se odehrává čisté usuzování, poznání, které se rozšiřuje porovnáváním vnímaných forem na základě, kdy je nadále, do celkového kognitivního procesu zahrnováno rovněž i vědomí sebe sama. Přesto se Immanuel Kant kognitivní tématické věnuje nikoli jako později Hegel z pohledu rozvoje „ducha“ a „pojmu“, ale z pohledu rozvoje schematiky logického usuzování na podkladě kategorií čistého rozumu (viz níže v tomto pojednání). Kant se ostatně zabýval i čistou logikou, jejíž základní témata u něj hodnotil, také Martin Heidegger.

Kantovo *apriori* a raná vývojová psychologie v nárysu: většina toho, co dnes uvádí učebnice vývojové psychologie s ohledem na rozvoj kognice je považováno již za samozřejmost. To však nahrává nebezpečí možnosti přehlížení Kantových kognitivních témat. Vnímání, motorické funkce, rozpoznávání, selektivita, myšlení a řeč jsou v postupném sebeutváření jedince nejdůležitějšími vývojovými faktory. Vše rovněž nutně podmíněno přísunem potřebného objemu zážitkových impulsů, nevymýšlíme taktéž impulsy interpersonální a sociální, kulturní. Pro Immanuela Kanta se takový model utváření poznávacích forem může odvíjet pouze tehdy, je-li splněna výchozí podmínka, a tou je obecně vrozená predispozice přijímání výše uvedených vnímaných forem, na základě **PROSTORU** a **ČASU**. Tento předpoklad, pro možnost bez problému vnímat a poznávat musí být splněn „*a priori*“, aby se vnímání a poznání s následným usuzováním mohli uskutečňovat jak v rozvíjející podpoře osobnosti (individuality), stejně jako na úrovni racionality, logiky či vědeckém poznávání.

Apriorní přístup k tomu, co má být vnímáno má svůj základ ve dvou aspektech: **1.** vrozeném vnímání prostoru a času a **2.** zvyku (vštipivosti), která je předpokladem osobní zkušenosti. Následující kategorie (v podání I. Kanta jich je 12), kterými vnímající rozum dosahuje upřesňujících určení, neboli logiky chápání v duchu Johna Locka, jak a kam jednotlivé „položky“ poznání zařazovat a jaký kontext z nich následně vyvozovat, představují již vlastní zkušenost se světem svého okolí (Ed. Husserl).

Pro Immanuela Kanta je tedy *Kritika čistého rozumu*, nikoli jen název tématu k vlastnímu sepsání knihy, ale zejména je to podstata obsahové stránky toho, co je nejvlastnějším zájmem popisu daného tématu, jako jsou: *vnímání, poznání, chápání a vyvozování*.

PROSTOR: všechny vnější jevy jsou dítěti dostupné z prostoru. Tímto prostorovým vnímáním je založení, které je evidováno již změnou, kterou je v tomto případě akt narození. Nic z toho, co obsahuje vnější prostor mimo tělo matky, se neshoduje s tím, co dítě až doposud zažívalo – narušen je zpravidla jen dočasně zejména moment bezpečí. Zde je vhodné zmínit, že něco jako bezpečí dítě vnímá teprve až možností srovnávání, tedy tělesnou evidencí takové změny, která neposkytuje doposud evidované standardy. Konečně vědomím o sobě samém člověk dosahuje na základní rozdíl mezi *Já a Světem svého okolí*. Jedná se především o tělesné aspekty jakými jsou teplota matčina těla a fyziologické napojení na dodávku živin. Primární tělesná sounáležitost dítěte s matkou, zahrnuje rovněž opakujícím se způsobem vnímané změny nálad.

Nálady a citové barvy sice vždy představují subjektivní hodnotu, nic méně i ty v tomto případě k dítěti přichází, jako podněty z vnějšku, tedy prostorově (dráždění smyslů a jejich následná transparence v kauzální reakci, které říkáme *zpětná vazba*).

Co je však na celé věci zásadní a zajímavé, tak to je předně fakt, že dítě všechny jmenované okolnosti vnímá předně jako svoji vlastní realitu, sebe sama. Teprve narozením, opuštěním matčina těla a tělesným srovnáváním této změny, může dítě v elementárním nastavení (prostorovém srovnávání) zahájit kognitivní cestu od těchto obecných určení k poznatkům konkrétního zaměřování (například: věci, které jsou v dosahu nějaké vzdálenosti, doteku a manipulace během kojení, přebalování, laskání, stejně jako dívání se sobě do očí, mimika, k tomu kousek matčina oblečení, její ruka, tvář, pronášení vlídných slov, odpovídající modulace hlasu, napodobovací mimika, zejména úsměv – zamračení, a tak dále). Tyto všechny a další prostorové aspekty (te-

dy to, co přichází z vnějšku), se následně u dítěte rozšiřují, jakmile dochází k motorické inervaci a aktivitě celého těla pohybem (batolecí věk – přibližně od jednoho do tří let) a schopností o vlastní vůli měnit (rovněž cíleně) místa k realizaci konkrétního zájmu.

To „apriorní“ z „vnímaného prostoru“ zde představuje „automaticky“, tedy přirozeně - *vždy předpokládanou vnější realitu světa*, vyplňovaného prostorovou a věcnou skutečností. Starší dítě tento předpoklad jako samozřejmost prostorového bytí klade například do nekonečného vodopádu existenciálních otázek. Tento vývojový aspekt vnímané prostorovosti bytí již pozvolna dítě doplňuje rovněž o aspekt časový.

ČAS: téma času je pro dítě zpočátku, kdy se seznamuje s prostorovým, vnějším bytím, značně náročný podnik. Zpravidla k jeho uvědomování nedochází dřív než s vědomím vlastního *Já*. Přibližně od dvou let už lze s dítětem pracovat na úrovni elementárního časového rozhraní: *Řekneme tatínkovi, co jsme dnes dělali* (a maminka za účasti dítěte převypráví obsah právě uplynulého dne). Také u tohoto časového aspektu existuje podmiňovací způsob předání. Jednak je-li dítě vhodně tomuto převyprávění obsahu právě uplynulého dne vystavováno pravidelně, přirozeně a pozitivně, návykem tak potom pěstujeme akceptaci sdílení a otevřenosti, stejně jako udržování a upevňování rodičovských vazeb. V druhém sledu se takto u dítěte otevírá cesta k pozvolnému zájmu hledat o vlastní vůli časové úseky pro osobní aktivity a jejich realizaci, což je nutný předpoklad k tomu něco si plánovat (exekutivní funkce). Jako příklad lze uvést moment, kdy s dítětem po vycházce přijdeme domů a ono se těší, že si ještě před večerí stihne hrát. Toto spontánní plánování hry je předstupněm dalšího vývoje ve vnímání struktury času, tj.: *jeho úseků*. Také zde se *čas* postupně stává „apriorním“.

Vnímání úseků času potom spoluzahrnuje stejně tak i vnímání horizontu výchozí hranice nejuvdálenějšího bodu vzpomínek z minulosti, jakož i uvědomování si času z toho, co jinak zahrnuje časová budoucnost. Aby se všechny tyto „časové položky“ staly součástí praktického života je nutné jejich provázání v kontext. Dítě není rodičem informováno pouze o skutečnosti, že před pár dny o víkendu vykonali s dalšími členy rodiny návštěvu u přátel, ale stejně tak se u dítěte začínají přibližně ve dvou a půl letech projevovat tendence „těšit se“ na stejnou událost opakovaným způsobem. Toto vnímání času má tři položky: **a) evidenci události a jejich obraz ve vědomí, b) Já, c) emoce.** V tomto smyslu dítě volně přechází k uvědomovanému vnímání „své reality“ nejen na úrovni jejího konkrétně smyslového zachytávání, ale stejně tak k sebezpřesahování v *prostoru* a *čase* neboli „*a priori*“.

Aniž by se to, co se nachází v obrazu subjektu odehrávalo jako skutečnost, je to prozatím dítětem za skutečnost považováno. Tento moment si nyní osvětlíme podrobněji na základě popisu Kantových „*kategorií čistého rozumu*“ („*čistého rozmyslu*“ – usuzování vůbec).

§3. KANTOVA PŘELOMOVÁ OTÁZKA: JAK JSOU MOŽNÉ SYNTETICKÉ SOUDY A PRIORI ?

Nezapomínejme, že se v tomto pojednání nezabýváme noetikou, ale předně *vývojovou psychologií a kognitivními funkcemi*. To znamená, že sledujeme problém *ontogenese*. Ta má za úkol předpřipravené fyziologické funkce, určené k rozvoji *vnímání, myšlení, emotivity a tvůrčímu uvažování* postupně zapojovat a dopomáhat k nastoupení života v autonomii, individuálním způsobem. Tak se vyvíjí jedinečnost osobnosti od pudové závislosti k rozumu, jenž se rozhoduje podle sebezkušenostních kritérií. Člověk je jen tím, čemu a jak rozumí.

Jedním ze základních způsobů racionálního uvažování je předchůdná činnost rozumu, spočívající v nutném přetřídování získaných poznatků vědomou evidencí zkušenostního obsahu. Jinými slovy: *všechno, co je v dosahu vědomé (popřípadě podvědomé – asociální) evidence naší zkušenosti není ještě zkušenost definitivní*. Jak podotýkají američtí filosofové *pragmatismu*: *jednou věcí je primární zkušenost a druhou věcí téhož je otázka, co z této primární zkušenosti člověk udělá?* Ještě než člověk v životě koná, má možnost toto jednání a postoje utvářet (dotvářet) v představě – „a priori“. Tudíž naše vnímání reality se děje „a priori“ a současně „a posteriori“, tj. *před nabytím zkušenosti a po získání zkušenosti*. Tento akt by ovšem postrádal smysl, pokud by se k něčemu konkrétnímu *a priori* nevztahoval. Takto přichází možnost předchůdného vyvozování (racionálního usuzování), seřazovat celé skupiny prvotních dojmů až po jednotící vymezování dílčích závěrů (*syntetických soudů a priori*), které se stávají předmětem další verifikace (ověřování) z hlediska jejich pravdivosti, a to na základě následné zkušenosti se světem našeho okolí, stejně jako v rámci pokračující zkušenosti se sebou samým. Člověk svým vnímáním a poznáváním tento svět jen pasivně neodráží, ale stejně tak svým aktivním myšlenkovým přetřídováním tento svět vytváří nebo dotváří, svým subjektivně individuálním náhledem.

Tyto *syntetické soudy a priori* proto představují myšlenkové mapy, které se zaměřují na kontext a subjekt. Pouze s jejich postupným objevováním a uvědomováním v sebereflexi si ovšem člověk nevystačí.

Následným vývojovým krokem je hledání „*umístění myšlenky*“ současně s její analýsou. Ta může probíhat jen tak, že se její obsah dále v jednotlivostech podřazuje pojmům, díky kterým má být jejich obsahu porozuměno v kontextu, ale i v detailu současně: *Prší, takže*

dnes nepůjdeme do parku na hřiště! K postupnému zvládnutí tohoto aktu myšlení pomáhají tzv. *Kantovy kategorie čistého rozumu*. Demonstrujme proto nyní tento proces myšlení na rozboru výše uvedené situace:

1. KVANTITA

jednota
mnohost
veškerost

2. KVALITA

realita
negace
limitace

3. RELACE

podstata a případek
příčina a účinek
činnost a trpnost

4. MODALITA

možnost – nemožnost
existence – neexistence
nutnost – nahodilost

Touto Kantovou *tabulkou kategorií* získáváme vodítko, které nám ukazuje stupně poznání a rozumového vyvozování současně také směrem k sebereflexi. Na jednotlivých položkách si nyní ukážeme, jak se *apriorní postup myšlení* rovněž ve vztahu k *syntetickým soudům* utváří v rámci vývojové psychologie, popřípadě jak může dojít k tomu, že se takový postup vyvíjí až do pozice, kdy mohou vznikat i zcela objektivně kladené filosofické otázky, na které jsme u dětí jinak běžně zvyklí.

1. **KVANTITA** (soudu z času a prostoru)
Prší, dnes, nejít, park, hřiště – jsou hlavní položky věty, její kvantitativní struktura.
2. **KVALITA** (soudu z času a prostoru)
Dnes, nepůjdeme, hřiště.
3. **RELACE** (soudu z času a prostoru)
Hřiště, prší, takže, nepůjdeme.
4. **MODALITA** (soudu z času a prostoru)
Prší, park, nejít.

Každá skupina soudících položek představuje jednu vývojovou vrstvu. V rámci vývojové kognitivní psychologie je zapotřebí, ovšem postupovat opačně. **Modalita** soudu se ukazuje jako první kritérium vnímané reality na základě zkušenosti a signálů, které jsou vnímány s postupným upevňováním, jelikož vždy zahrnují důležitý aspekt situačního opakování. Slyšené a později rovněž vyslovované symboly přechází do řečových center a jsou zachytávány podvědomou úrovní práce se slovy jako znaky vymezujícími existenční či situační děj. **Relace** soudu poprvé uskutečňuje elementární zachytávání kontextu. **Kvalita** soudu zdůrazňuje jasně stanovené podmínky vzniku situace. **Kvantita** soudu nakonec definitivně odkazuje na logickou souvislost s možností jejího poměření také vzhledem k jiným podobným zkušenostem, nikoli ovšem na základě asociace, ale na utváření předpokladů z „*a priori*“ neboli modelování skutečnosti podle analogie z „*a posteriori*“. Immanuel Kant se touto strukturou kategorií čistého rozumu zásadně přiblížil k problematice „*pojmu*“, kterým si už dítě dokáže vytvářet svůj svět v záměrně rozvíjené fantasii.

Úkolem kognice je umožňovat chápání reality v souvislostech. Nejde o dětskou hru, ale o vážně míněnou skutečnost v níž je myšlení prodlouženou rukou instinktů, které jsou aktem myšlení během vývoje postupně střídány a nahrazovány. Intuice je vyšší složkou instinktu a zahrnuje podvědomou kognici, kde hlavní roli hrají neuronální asociační okruhy.

Nedílnou součástí takto zvládané kognice ve vývoji je uvědomování si zásadních protikladů v rámci vnějšího světa. Dítě zapojuje intuici a dotazuje se na úrovni elementárních *antinomií čistého rozumu*, zda: **1.** je svět konečný nebo nekonečný v čase? **2.** Zda je složený nebo jednoduchý? **3.** Zda ve světě vládne podmíněnost nebo svoboda? **4.** Zda současně se světem nebo vněm existuje nebo neexistuje nejvyšší bytost (*realitu převyšující duch*). Všechny tyto otázky jsou podmíněny pohádkovými tématy, jitřenou fantasií a jejich přenosem do vlastní reality dítěte i s jeho individuálními modifikacemi, které tak dotváří v konečné podobě to, *jak dítě realitu čte.*

Otázkou nyní už jen zůstává, zda jsme předešlým způsobem uchopení tématu dostatečně srozumitelným nebo snad i vyřerpávajícím podáním zvládli nastítnit to, co je v obsahu nadpisu tohoto paragrafu? Zůstává totiž ještě jeden problémový okruh, kterým je emoční (prožitková) sféra, jež se na celé stavbě (struktuře) „*možných soudů a priori*“ podílí.

Výstavba „*možných soudů a priori*“ je přibližně od 2,5 – 6 let již trvalou součástí kognitivních funkcí člověka. Učením se toto „*syntetické a priori*“, tedy to, že jest vždy něco dopředu již dáno a rozhodnuto, ustaluje a upevňuje, a tvoří jistý základ dosahovaného stupně inteligence, zejména v oblasti řešení nejrůznějších úloh. Sebezkušenostní kontext, souvislost a evidence toho, co všechno je danému subjektu vlastním vědomím při-

stupné, hraje v tomto případě důležitou roli. Emoční účast lze mít totiž i na tom, co jest vnímáno jako „*evidentní*“, což současně znamená také jako logické (co spolu souvisí a vzájemně jedno z druhého vyplývá) a je tudíž i jistou pravdou o vnímané skutečnosti, například evidencí času, že se blíží prázdniny, mám radost, stejně jako podprahový moment, například, když tuto emoci radosti kazí jeho ambivalentní protějšek v čekávání horší známky na vysvědčení.

Všechny tyto kognitivně emoční faktory pochází ze vzájemného prolínání „*a priori*“ a „*a posteriori*“ pozice, tj. z toho, co je *nezávislé* na zkušenosti a, co je, na druhé straně, na předešlé zkušenosti naopak *závislé*. Takto se potom zejména *vůle (a posteriori)* a *emoce (a priori)* slévají v jeden celek (tj. dynamiku hledání racionálních východisek tedy *a posteriori* nebo podléhání pouhým domněnkám a instinktu či intuici, povyšujíc je na realitu samu – *a priori*)! Zde potom také vznikají zásadní povahové rozdíly v individuálních přístupech ke *způsobu zacházení s tím, co vím*, což pokračuje v dalším vývoji rozevíráním nůžek v rozumovém chápání reality neboť je pro někoho více logická, *rozumová* a tudíž převážně *a posteriori*, se zájmem vůlí rozšiřovat vědní učení nebo pro jiného zůstává naopak nadobro realita instinktivní, intuitivní a emoční, *a priori* - s důrazem na subjektivitu názoru. Tudíž tam, kde *a priori* původně dostačovalo pouhému *vnímání* je v dalším vývoji vystřídáno vyšším stupněm náhledu, tedy *a posteriori* čili zkušeností, aby se systematickým učením sloučili na cestě rozvoje vědění (například školní docházka, následné studium a seberozvojové aktivity). I tak ovšem zůstane již nadobro, pro většinu lidí osobní rozdíl náhledu na skutečnost samu vězet v mezích jednostranné *a posteriori* *racionality* nebo *jednostranné a priori* *intuce*. Jejich těsnější provázání lze potom sledovat vždy

jen tam, kde se například v teorii nebo praktických potřebách vyžaduje komplexního zapojení, komplexní individuální intelekt. I člověk s vysoko měřenou inteligencí může, ale padat do *a priori* stejně jako *a posteriori* „hlubin“, například *konstrukcemi* takové „reality“ (v emoci nebo „sebezkušenostní povýšenosti“), nad kterou *zůstává zdravý rozum stát*.

S předchozím závěrem si ovšem ještě nevystačíme. Do celé věci vývoje osobnosti tady paralelně zasahuje otázka *SEBEVĚDOMÍ*. Vzhledem k tomu, že problematika *a priori* a *a posteriori* jsou jediná hlediska zkušenosti se sebou samým a, se světem svého okolí, které spolupůsobí v rámci toho, čemu a jakým způsobem daný jedinec rozumí, mají tendenci udržovat se v živém postoji jako základní stanoviska názoru na *bytí* a *existenci* v nejširším, ale také nejužším zaměření vlastního názoru na to „co jest“, poměřujícího: „*Svět, Já a Ty druhé*“. Žádná z těchto položek:

SVĚT

JÁ

TI DRUZÍ

na sebe nestrhává víc pozornosti než ostatní (kategorie a určující podmínky zkušenosti, viz výše). **Já** je *a priori* všechno, co si udržuje naději a právo na prvenství nebo také na upřednostnění v *a posteriori* nastavení tohoto **Já**, které se obsahem toho, co *Ví* a *Zná*, cítí být, samo o sobě kritériem obecné platnosti, tedy čistým subjektem. **Svět** je *a priori* možnostmi realizací v prostoru, zůstavením fantazie a poznáváním. Jako *a posteriori* je **Svět** nepřekonatelnou daností, určující podmínky existence. **Ti druzí** jsou *a priori* vždy podmíněni *a posteriori*

orní zkušeností k níž je zaujímán ambivalentní postoj, prolínající se v emocích (soucitu, strachu a nenávisti), stejně jako pokusy o racionální postižení mezilidských vztahů (nekonečnými snahami o jejich logické chápání).

To co bylo nyní výše popsáno, týká se tedy těch psychických pochodů, které spadají do oblasti kognitivních funkcí. Jejich struktura je vzájemně velmi těsná a samozřejmě následně ovlivňuje a je sama ovlivněná funkcemi psychicky emočními – prožitkovými. Tak jak jsme na začátku tohoto pojednání vymezili, že se vývoj člověka odehrává od pudové závislosti směrem k samostatnosti a autonomii, u kognitivních funkcí se podobný proces odehrává mezi bezděčností vnímání směrem ke schopnosti uplatňovat záměrnou selektivitu. Jmenované okolnosti jsou nedílnou součástí separačního procesu, který započal více-méně traumatem porodu. Čili neodmyslitelným momentem, zahrnujícím pozvolné vyvazování se z pozice jakékoli závislosti na rodiči. Tyto okolnosti se spolupodílí často na ambivalenci postojů. Vědomí připoutanosti je syceno onou potřebou autonomie ovšem zpočátku bez sebemenší zkušenosti jak se prakticky o sebe sama postarat. Kognitivní funkce mají sice možnosti lámat rekordy v rychlosti asociací a kombinacích vyvolávajících dojem logičnosti, ale se základní absencí sebezkušenostních pravidel jinak ve vnějším světě obstát rozumným způsobem.

Jestliže své vědění nějak používám a plyne z jeho praktické použitelnosti konkrétní interakce, je tím strhávána pozornost na základní uspokojovací fragment, jenž je vnímán na úrovni zesíleného Ega. O odpovědnosti za následky svého jednání zde potom ovšem prozatím nemůže být řeč. Ta se dostavuje teprve s vývojem takového sebehodnocení, které za základní kritérium přijímá rovinu *Já a Ti druhí*, což je rovina sociálních impulsů, vynucená společenským životem.

§4. LIDOVÁ VÝCHOVA A PEDAGOGICKÁ PSYCHOLOGIE Z KANTOVA A PRIORI A KATEGORICKÉHO IMPERATIVU

Vývojová psychologie nezahrnuje pouze a výhradně jen sledování a popis kognitivních funkcí jedince, ale stejně tak se zaměřuje na přístupy, které mohou dítěti usnadnit cestu k morální sebereflexi. V tomto ohledu je proto vhodnou spojnicí Kantovo „*a priori*“ s tématy vázanými na otázky kolem „*kategorického imperativu*“. Problematiku „*a priori*“ jsme si v předešlých vstupech již objasnili a upřednostnili jsme důraz vázaný směrem k *časovému* a *prostorovému* předpokladu, určujícím vždy záměrný způsob poznávání.

S tímto *předpokladem poznávání* se pojí dále stejně tak předpoklad morální. Ten může zahrnovat zejména bezděčnost zvládnání možných dopadů výsledného chování na subjekt jedince, a zadruhé, může být ve vyšší mravní reflexi součástí tématu svědomí. Zde se potom tedy dostáváme do již velmi těsné blízkosti, popřípadě prolínání takového stavu s citovými barvami a z nich povstávajícími motivy, vedoucími ke konkrétním způsobům prožitků a chování.

Immanuel Kant stanovil tři *kategorické imperativy*, které však chce chápat jako trojjediný akt etiky a jejích zásad:

- 1.** Jednej tak, jako by se tvoje morálka měla stát obecným přírodním zákonem
- 2.** Jednej tak, jako by tvoje morálka byla sama o sobě nutná.
- 3.** Jednej tak, aby se člověk tvou morálkou stal cílem a nikoli prostředkem.

Najdeme v uvedených *kategorických imperativách* souvislost, která nám tyto teze osvětlí v kontextu s vývojovou psychologií. Předně si musíme říct, že se jedná o problematiku vázanou na téma psychologie osobnosti.

V jungovském podání je to *psychologie archetypu a individuace*, ve smyslu Sigmunda Freuda se jedná o psychické funkce ve *vztahu mezi Já, Nad-Já, Ono*, popřípadě také s vazbou na téma „*individuální psychologie*“ Alfreda Adlera, a to mezi „*vůlí k moci*“ a jejím propojováním s „*pocity*“ a „*komplexy méněcennosti*“.

V rámci individuálního procesu tedy vývojového vyžívání osobnosti se jedná o ztotožnění nebo negaci skupin archetypů, v souvislosti s Já, Nad-Já, Ono potom o vztahy mezi založeným konfliktem, oidipským komplexem a sexualitou (pudovostí), a konečně v rámci vůle k moci a pocity či komplexy méněcennosti o problém způsobu sebeprosazování, seberepresentace či seberealizace.

Uvedené okolnosti nás tedy nenechávají na pochybách, že vývoj osobnosti se odehrává hned v několika vrstvách individuálního bytí: **1.** jednak je to universální neurofysiologický proces, který se děje v oblasti výživy a motoriky, bouřlivě, rozvojem přibližně do tří let, aby byl vystřídán **2.** vývojem sebezkušenostním, a to i s prvotními fragmenty morálními (prolnutím 2,5 až 14 let), a dále potvrzen **3.** sebereflexí, exekutivním zájmem (potřebami řídit své činy racionálně), a konečně také **4.** filosofickou reflexí smyslu vlastní existence od 15 let a dál, po zbytek života. Přitom všechny uvedené složky u každého jedince dosahují nějakého individuálního stupně stabilizace, kterou je v dalším „vývoji“ sebezkušenostního života možné ovlivnit jen s malými obměnami. Co však nastává, je nekončící proces pojmového zachytávání hodnot. Vyjasňování kategorií obsahu slov, jimiž je lidská realita často jediným způsobem uskutečňována na podkladě ujasňování si obsahu duchovního nastavení pro záměr přijmout postoj nebo bránit názor, to je v dalším průběhu lidské existence patrně hlavní stroj času, který určuje: *kvalitu života z kvality řeči*.

§5. HEGEL A VÝVOJ ŘEČI, SLOVA, POJMU A LOGIKY MYŠLENÍ Z DUCHA LIDSKÉHO VĚDOMÍ

Člověk se vyvíjí pro vědomí samo. Aby se jeho vědomí mohlo takto nazývat, je pro ně nutný *pojmem* čili sebereflexe v ukázání, které se zůstává řečí. A je-li řeč soustava pojmů seřazovaných v gramatickém uspořádání toho, co se má stát srozumitelným, nelze potom jinak, než logikou věci organisovat vědění v takové pojmy, které jsou znaky tohoto vědění samotného. Tudíž, vývoji řeči a jejímu porozumění logika pojmu nutně předchází, co by následek smyslového vnímání, které se z konkrétní věci stalo tím, co jest této věci přisouzeno jako hodnota, pro toto jednotlivé vědomí, jež se věci poznání účastní jejím popisem. Takto se rodí duch vědění, jenž už natrvalo zůstává jediným, sobě i svému okolí dostupným momentem výrazu konkrétní osobnosti.

Hegel do vývojové psychologie tedy vkládá nutný článek, kterým jest – *POJEM*. Jím samotným, zdá se, je završen proces vývoje v kognici. A pakliže se člověk vyvíjí od pudové závislosti k *inteligenci* je nad ní samotnou nutné počítat také s *autonomií*. Ta, sama o sobě tuto inteligenci završuje samostatností, nevázaností, svobodou. Neboť, intelligence může být, sama o sobě, ještě závislá, pakliže v konkrétním subjektu nebyla doposud rozpoznána jako možnost k autonomii. Takové okolnosti mohou bránit, pro plný seberozvoj zejména *pojmy*, které se svým obsahem doposud ještě neosamostatnily. Jsou to pojmy, které svůj obsah podržují v personální návaznosti na zkušenost v níž je obsažen emoční náboj. Řekněme, že mladý člověk prošel vcelku klidným sebevývojem, jenž ovšem doposud postrádal potřebné překážky. Základním pojmovým obsahem bude charakteristický idealismus. Jestliže až doposud šlo v životě všechno hladce, proč by to tak nemělo jít i nadá-

le? Základním pojmem obrazu světa a sebe sama tedy, bude i nadále nekonfliktní realita. Ta se však začne měnit, jakmile se tento jedinec bude muset potýkat s nepochopením, odmítáním, pochybnostmi o sobě samém ze strany okolí, s nutností přesvědčovat, obhajovat se, upadat v úsilí a znovu povstávat s novým úhlem pohledu, nést vinu a odpovědnost a tak dále. Doposud jediný *pojmem o skutečnosti, a to, že je vždy nějak souvislá s nekonfliktním zázemím soukromí*, jímž až do nynějška prošel, začne se měnit v pochybnost a konfrontaci. Pojem reality se stane pojmem sebeobrazu v nějaké míře nutnosti nastavovat sebeprosazování, jakýsi zápas o vlastní existenci uznáním své osobnosti ze strany personálního a sociálního okolí. Sebereflexe se jednoznačně takto musí zajímat, o zde vůbec nejdůležitější pojem položením otázky: *Kdo jsem?* Odpovědi jsou nasnadě: *Jsem ten a ten, s takovou a takovou minulostí, takovými zkušenostmi, vím toto a z hlediska budoucnosti, mám-li to štěstí vím, kam chci směřovat.* V naprosté většině se toho víc, za přibližně sedmnáct let individuálního života, nenasbírám! Pojem o sobě samém se i tak stává předpokladem vnitřního i vnějšího pohybu. Neboť, jsem-li schopen pojmenovat a pojmenováním chápat souvislost (soudržnost, kontext), dění vlastní existence, mám důležitý nástroj pro důležité vytěžení jeho obsahu z hlediska jeho smyslu. Tímto smyslem existence není jen to, že vím, kam bych chtěl směřovat, ale stejně tak zvládám porozumění důležitosti volby nástrojů a stupňů, kterými svého cíle budu schopen dosáhnout. Tak jednoduše to zní, tak složitě se to, potom dá realizovat, protože jsou zde ještě nepředvídatelné zátarasy a jejich přemáhání. Pojmy tedy, člověk zvládá popisovat vyjasňujícím a chápajícím způsobem realitu v její provázanosti, logické souvislosti, nebo jsou pojmy sebeidealisační a tím i uzavírkou, pro možnost životního posunu.

§6. SEBEVĚDOMÍ JAKO PRAVDA O SOBĚ SAMÉM

Člověk se vyvíjí k sebevědomí a tím i k sebeuchopení a porozumění v pojmu *Já* (bytí) a *Existence* (seberealizace). Tento pojem jest sebvysvětlujícím aspektem chápajícího *bytí* a *toho, co jest*. Člověk si sám sebe může zobrazovat ve vědomí vždy v nějakém obsahu toho, co si o sobě myslí. „Nazveme-li pojmem pohyb vědění, předmětem však vědění jako klidnou jednotu čili *Já*, pak vidíme, že předmět odpovídá pojmu nejen pro nás, nýbrž pro vědění samo.“ (Hegel, *FenD*, č. v. 2019, str. 151) Ano, člověk jest pouze tím, co si o sobě samém myslí. Ovšem toto „*co si o sobě samém myslí*“ vždy odpovídá dvěma nutným okolnostem: **1. zkušenosti, kterou si uvědomuje nebo neuvědomuje, 2. schopnosti modifikovat či nemodifikovat tuto zkušenost v rámci konkrétní seberealizace.**

Sebevědomí je přícházení k sobě v míře zachytávání faktu pouhého *BYTÍ* a, až následně, také *EXISTENCE*. Vědomí sebe sama v úrovni *bytí* říká pouze to: že *JSEM*. Vědomí sebe sama v úrovni *existence* říká pouze to, že: je zapotřebí od pouhého *JSEM* přejít nyní také k reálně *AKTIVNÍ SEBEREALIZACI*. Takto jest zůstaveno jsoucno člověka, který se stává sebevědomím v odpovědnosti za „*bytí*“ a „*existenci*“ v souhrnu *vlastního Já*.

Je proto, tento vývojový stupeň člověka, počínající mladší dospělostí značně náročným obdobím. Jedinec hledá pojmy pro sebeuchopení, aniž by doposud měl zvládnutý život na všech úrovních jeho existence, kterou však již dokáže velmi dobře předpokládat jako existenci, která se jej bude bezprostředně v blízké budoucnosti týkat. Mnohé, co z takto tušených souvislostí ve výsledku na jedince působí je nekonečná řada otázek, jimž vévodí v samé podstatě jediná: *Budu schopen v nárocích, které mi život chystá, důstojně obstát?*

Sebevědomí může vznikat a také vzniká jako moment protikladu sebe a světa svého okolí. To, co vědomí ví (eviduje) jako: „*toto Já*“, má za svůj předmět *trvání rozdílu mezi Já a tím, co je objektem této evidence*. Může to být věc, která leží vně mne, svět mého okolí, ale stejně tak touto vědomou evidencí může a dokonce současně musí být trvalá držba toho, že základním obsahem mého vědomí je zkušenost s tím vším, stejně jako se sebou samým. To, co je touto zkušeností vykazuje se v evidenci citových barev, jimiž toto vše prokládám či jest prokládáno, aniž bych si zpočátku uvědomoval, že jest to bezprostřední součástí mne samého a mohu tuto oblast dokonce ovládat, aby nezískávala nade mnou nekontrolovanou moc. Sebevědomí je tudíž z největší části právě tato schopnost ovládat citové barvy, které ve mně rozehrává cokoli s čím přicházím do kontaktu, ať je to ze smyslového jsoucna pocházející vjem nebo vnitřní obsah vyplňující mé nitro v čistém zaměření na mé *Já* a to, jak jej v takovém výsledku nakonec vnímám (tedy, jako *sebevědomé* nebo *ne-sebe-vědomé* v celkovém přiznání si této pravdy o sobě samém). Takto se odvíjí cesta k elementárnímu přechodu sebevědomí směrem k pravdě o sobě-samém.

Pravda o sobě samém se již nevykazuje, ale jako pouhá danost související s biologickým základem toho, co tímto sebevědomím je z důvodu úzké provázanosti s neurofysiologií, jako například s emocemi, ale má své určení uložené v systému hodnot, i když jsou to prozatím ještě hodnoty jako předpoklad, který sama sebe ubezpečuje v nerozvinuté zkušenosti o světě svého okolí a se sebou samým, a s vkladem, který mu nyní ještě není možné přisoudit z vlastní osoby, protože *Já* se ještě příliš křečovitě drží sebe sama. Pravdu o sobě samém lze získat uvolněním pout pro rozvoj zkušenosti.

§7. SEBEREALIZACE

To, co může pravdu o sobě samém vykázat je život, to znamená *seberealizace*. Má-li se tato *seberealizace* setkat s úspěchem, tj. s naplněním hodnot (*důvodem* nebo *smyslem*, ba dokonce s *posláním*), musí jí ve vědomí předcházet zahlédnutí toho, co se má v posledku stát jejím cílem. Taková sebereflexe vycházející ze sebevědomí jest už vyšším stupněm *Já*, které to, *co ví o sobě samém*, *vkládá také do konkrétní činnosti*. Pro toto seberozvinutí v daném základu jest konáno mnoho všelijakých činností, kterým běžně říkáme *životní pokusy*. Jsou to stupně mnohočetně směřovaného úsilí, které selektují marné anebo skutečné schopnosti k pozvolnému vytváření reálné systematiky kroků, kterým jsme si dnes navykli říkat *kariévní růst*, *podpora* či *objevení vlastního potenciálu*. Veškerý tento životní zápas však musí od začátku probíhat v jednotě: *Já a evidence*, že *svět mého okolí jest toho všeho bezprostřední součástí*. Jedině takto se seberozvoj a seberealizace setkávají na smysluplné cestě života, jenž nic neponechává ladem. *Ego a subjektivismus* nebo *extravertní* důraz na vnějšek, každá taková jednostrannost vytrhává vědomí z celku, přemísťuje jej do prostoru s uzamčenými dveřmi. Tam se potom pravda o sobě samém stává nepravdou, pouhým chtěním bez obsahu. Pojem této pravdy (nepravdy) má sice zdánlivost oné vykazatelnosti logikou, ovšem postrádá možnost praktické uplatnitelnosti. Co je *sebevědomí*, *Já* a *vůli* něco se sebou udělat taková logika platná, když není možnost od teorie přestoupit k praktické seberealizaci? Zkušenost a učení proto předpokládají, že při dobrém vedení pomáhají subjektu pracovat s informacemi a nabývat nových forem vědění a nebojácností spojovat doposud nezahlédnuté možnosti právě oním konkrétním způsobem, kterému říkáme *nápad a jeho realizace*, popřípadě - *projekt*.

Život je, takto u Hegela ve *Fenomenologii ducha*: *bytím-o-sobě, bytím-pro-sebe a bytím-pro-druhé*. Jest to seberealizace v uzavřeném kruhu bytostného určení, které takto ví o sobě samém, a každý stupeň tohoto bytí jest mu zprostředkovatelem vlastní vůle, jež tak dodává tomu, co jest jeho obsahem, důvod k *dění a nastávání* toho, co se vykazuje jako výsledek snahy po seberealizaci (tohoto bytí v existenci). *Bytí, které se převrátilo reflexí do sebe, stalo se životem* (viz Hegel, *FD*, č. v. 2019, str. 153).

§8. SEBEMOTIVACE

Důležitou položkou k tomu, aby se seberealizace zdařila je vytrvání v její podstatě čili v tom, co jest „viděno“ v jejím smyslu, který musí obsahovat *minulé, přítomné a budoucí*. **Minulé** znamená zkušenost a naučený zvyk, usilovat přirozeným způsobem, **přítomnost** potom vědomou reflexí, co jest nyní předmětem důležitosti, aby mohl být počátek seberealizace zahájen, **budoucnost** v jejíž podstatě se nachází přesah udržující zájem takové seberealizace v upevňujícím hledisku, tj. ve stálé evidenci smyslu zahlédnutelného cíle. *Sebemotivace* jest proto *překonáváním přítomnosti*, i když se někdy sebevědomí domnívá, že takto překonává vlastní minulost. Minulost je ovšem překonaná již tím, že se stala minulostí, a tak překonávat lze pouze přítomnost. Ani emoce či vzpomínky, které se zdají být přítomnou minulostí nejsou víc než přítomnost uchopovaná podmínkou minulosti, která však již není, a tudíž se subjektu týká pouze to, jak v přítomnosti této minulosti podlehl. Vždy se však jedná o sebevědomí, které o této skutečnosti ví, či nikoli. Proto se i Freud dostává do kontaktu s tímto problémem, co by tématem „*založeného konfliktu*“. A nemusí se vždy jednat o nějak složitou psychopatologii, aby nastal rozpor ve vědomé, podvědomé či nevědomé

evidenci mezi minulostí a přítomností. Taková sebemotivace proto může být podobnými okolnostmi narušována. Ovšem v její podstatě je vyvazovat subjekt z pocitů a pout marnosti, jestliže zvládá sebereflektujícím způsobem navazovat na stále potřebnou *kontinuitu mezi bytím, existencí a smyslem směřování k naplňování hodnot*. Tímto rovněž vzniká prostá žádostivost neboli zájem. Dokonce se vnucuje představa, že tato žádostivost nebo zájem jsou tu od toho, aby se vědomí subjektu trvale spojovalo s vnějškem, aby nepozůstávalo uzamčeno v sobě samém a tím splňovalo podmínku, kterou si dává, toto vědomí vzhledem k vlastnímu zájmu, kterým tak jest: *bytí pro druhé neboli altruismus a dost možná nejen humánnímu altruismu, ale také altruismu věčnému*. Toto všeobecné *vztahování se vždy k něčemu*, si zde rovněž zasluhuje zmínku a pozornost.

Tím, že se takto seberozvíjející duch dostal až sem, začíná rovněž pozvolna zvládat evidenci nutnosti postoje. Tato evidence neboli sebenahlížení v jistotě sebe sama onen postoj zůstává ne v ničem jiném než v názoru a postoji, kdy prvním z nich jest mravní vědomí, které si žádá překonat doposud zakoušené bezpráví, vnímané jako manipulaci, která se uchovala z doby, kdy se jedinec musel podvolovat přání rodičů. Jest to v samé podstatě mravní vědomí, které chce být absolutní, podobně jako *stoicismus*, jenž si na takovém vědomí zakládá smysl existence a jeho ideál pro překonávání pocitu křivdy. Tím však, jak se jen málo kdy daří takové mravní vědomí uskutečnit a jeho ideál učinit realitou samou, přichází současně *skepticismus*, aby rozumnějším způsobem učinil toto mravní vědomí pravdou o skutečné existenci, o její pravdě jako takové. V tomto smyslu se vědomí člověka ještě nachází v předsíni skutečnosti, aby se poučil v samostatném seberozvoji o tom, že pravda bytí je trvalou seberekonstruací.

§9. ROZUM A SKUTEČNOST

To, co jsme vytěžili z Immanuela Kanta, byl poukaz k tomu, jak se člověk v raném a bezprostředně následujícím vývoji *rozvrhuje k systému vnímání, zkušenosti a sebevědomí*. Hegelem se tento vývoj završuje v *systém kategorií, které potvrzují samostatnost člověka, jeho nutnou autonomii pro bytí a existenci vůbec*.

Pro zvládnutí úplného seberozvoje už nyní stačí popsat, jak se to má s jeho rozumným nakládáním s obsahem veškeré reflexe, kterou člověk prošel, a to jak na úrovni *rozumu, ducha nebo spirituality*.

ROZUM

Jelikož rozum není víc než systematické hledání východiska ze situací, které si žádají zamyšlení, představuje tento rozum nástroj, kterým se překonává instinkt a jeho obsah se vkládá do intuice a logiky. Takto se rozum mění v tvůrčí myšlení, díky němuž se sebevědomí osamostaňuje v konkrétní evidenci toho, že ví, co chce a kam má směřovat. „*V myšlence, kterou vědomí pochopilo, že jednotlivé vědomí je o sobě absolutní bytností, se vědomí navrácí do sebe sama*“ (Hegel, FD, č. v., str. 189). V tomto smyslu vědomí přechází do skutečného sebevědomí a stává se sobě vlastním světem. Aby se takto vědomí o sobě samém mohlo udržovat v potřebné vitalitě a neztrácelo vztah k sobě samému, nezbyvá, než-li se domáhat rozumných důvodů, jak se sebou samým nakládat a pojímat se tak, tímto rozumným způsobem. Rozumným se proto od této chvíle stalo to, co má ráz *soudu a úsudku*. I zde hraje důležitou roli *příčina a následek*. Neboť se jedná o myšlení v systému vztahů mezi vnímanými okolnostmi, které tímto aktem souzení získávají v závěrech afirmativní, potvrzovací znak, jenž jako jediný lze potom přenést do praktického

života, například tím, že se podle něj člověk zachová v seberalizovaném výkonu. Rozum je proto zjevně praktickým nástrojem naší existence, který rozpoznán jako tento nástroj přináší sebevědomí a samostatnosti vnitřní klid z neochvějného postoje, že svět a Já můžeme fungovat na základě porozumění základnímu smyslu, kterým zde jest obstarávání, zaopatřování, a tak dále. Zde jest rovněž kritérium, které Hegel jmenuje jako: *vědomí, které ví, že takto je jistotou, veškerou pravdou* (tamtéž, str. 190), neboť pouze ono samo je toho všeho hlavním zůstavitelem. Rozum se zachraňuje před světem tím, že se mu stále snaží lépe a lépe porozumět. *Jakékoli neporozumění, vytváří pro rozum odér nezvladatelnosti bytí a existence se má tendenci hroutit v sumu nepochopitelných a do sebe nezapadajících entit* (tamtéž, strana 190 an). Tak, jak člověk rozumem nabývá vědomí o sobě a o světě, stejně tak se může této evidenci vylomit, jestliže se mu vytratí kontext. Do takových životních úseků člověk má tendenci, tu a tam, upadat. Často se v nich nachází příliš mnoho idelismu z něhož může vystoupit opětným navázáním na rozumné sebepojetí, někdy však jen stěží zvládá, tento rozumný aspekt vlastního bytí a existence rekonstruovat a odlišit v něm to, co náleží rozumu, a co už jen pouhé emoci.

DUCH

Duchem se rozumí myšlení, které se rozprostírá v odpovědnosti hodnot a v seberealizaci k pravdě. To znamená, že se takto člověk vývojově dostává nejbližší realitě, aniž by upadal do marného idealismu, strácejíc tím vztah k tomu co jest skutečné. *„Co je skutečné, je rozumné a co je rozumné, je skutečné“* (Hegel, *Základy filosofie práva*). Rozumnost a skutečnost jsou obsahem ducha, jenž v seberealizaci vykazuje sílu sebe sama.

Aby se duch stal skutečností, potřebuje k tomu čas a realizovaný vnějšek. Neboli, duch člověka se vykazuje sebou samým v praktickém životě, tím co je vidět a může zůstat jako stopa úsilí, pro něž tento duch žil. Sebeuvědomování v duchu je potom vyjádřeno tak, že se úsilí po seberealizaci setkává s jistým dílem pochybnosti, zda toto vše má či dokonce nepostrádá smysl. Takto se potom setkávají *Já* a *Duch* v tom, co nazýváme *nadhledem*. „*Duch je tedy vědomím vůbec, které v sobě obsahuje smyslovou jistotu, vnímání a rozvažování, pokud duch v analýze sebe sama podržuje moment, že si je předmětnou, jsoucí skutečností, a abstrahuje od toho, že tato skutečnost je jeho vlastní bytí pro sebe*“ (Hegel, *FD*, str. 327). Duchem se tedy myslí nejvnitřnější obsah pohybu událostí, vedoucích od jednotlivce, až k průběhu celých dějinných epoch. Toto téma není od toho, na co zde poukazujeme v rámci vývojové psychologie nijak odtažitě. Jedinec je svým duchem, tedy svým obsahem k tomuto širšímu celku vázán, neboť bez tohoto vztahu k němu by to, oč člověk usiluje, postrádalo smysl. Usilování o sebenaplnění v podstatě toho, co je zájmem celku, tedy, aby se život odvíjel jako realizovaný zájem po dobru a svobodě, nutně spoluzahrnuje individuální duchovost, která se nachází již na stupni odpovědnosti. „*Duch je tak reálná absolutní bytnost, nesoucí sebe samu*“ (tamtéž, str. 326).

Dokonce tím, jak se člověk zajímá o to, co všechno je tímto duchem, může jej dělit na jednotlivé živoucí prvky: jedinec, rodina, společnost, historie a právo, umění, filosofie a vůbec všechno to, co jest součástí praktického, každodenního života. Takt jest naplňováno rovněž nejstarší antické zvolání filosofa Periandra: „*Pečuj o celek*“ (*Melétá tó pan – μελητα το παν*). Člověk je tedy, svým přirozeným vývojem vázán k sebenaplnění svobodným pro-sociálním duchem autonomie.

NÁBOŽENSTVÍ

Pro Hegela je vývoj člověka uložen v tom, co obsahují: *smyslové vnímání, vědomí, sebevědomí, rozum a duch*. Přesto si jednotlivé vědomí není nikdy tímto obsahem jisto, a tak se domáhá nadsmyslového světa. V přítomnosti rovněž respektujeme základ oboru psychologie, jenž poukazuje k tomu, že se v něm jedná především o *bio-psycho-sociální-duchovní* souhrn faktorů, udávajících základní, východiskový tón toho všeho, co daný obor dnes představuje. Přesto je téma náboženství ve vývojové psychologii výjimečné. Spiritualita osamostatňuje, uvrhuje člověka do oblasti ticha a obdivu, pokory a odevzdání. V náboženství lidský duch odchází od smyslového světa a světa rozumu tam, kde je přijímán v blahosklonné vůli se vším, co sám o sobě představuje, i kdyby to mělo být nevědění a popřípadě útrpnost, spojená s tím, že se trápí nepochopením smyslu toho, co jest mu způsobováno osudem. V náboženství je svět člověku přístupný ve své nejobecnější rovině, aby se tak mohl stát jeho součástí v rovině konkrétní. Tímto konkrétním určním je potom způsob, jakým jedinec se světem zachází. *Jedinečné a obecné* se zde slévají v jednotu sebeurčení.

Způsob, jímž se člověk vyvíjí k této jednotě závisí od toho, jak jedinec onen svět prohlédne. Jde totiž o to, zda ve vlastním vývoji člověk zůstane vězet v šířce, neboli na povrchu bytí, nebo se oddá odvaze hloubky a šířku pochopí jako pouhou marnost. Náboženství, jeho evidence tam, kde nemusí být oddanost vírou, poskytuje totiž seberozvoj v hlubším respektu a pochopení důležitosti jinakosti názoru a postoje. Ptoto také tam, kde se náboženství nestalo bezprostřední součástí sebe sama, mělo by i tak vytvářet součást mravní výchovy. A to, že jest náboženství nejčastěji také dvojznačností

názoru, nemělo by odrazovat, ale naopak vytvářet dobrou cestu k dialogu a smířování. Tím jest náboženství optimálním vychozím bodem k tomu, jak se učit toleranci, jak přemýšlet o světě těch druhých, jak dosahovat na vlastní pomyslně vyšší stupeň vědění a uchopvat jistěji to, co se ještě do nedávna jevílo nepoddajným.

V tomto pojetí, se oddáváním víře dá zůstat radost z nově získávaného prostoru v němž duch rozpoznáný sebou samým, může učinit skok, jenž přijímá svět i sebe sama v radosti a nadhledu.

Mluvíme zde již, společně s Hegelem a závěrečnými kapitolami jeho knihy: *Fenomenologie ducha*, o životě dospělého člověka. Pouze v dospělosti, stane-li se náboženství přirozenou součástí jeho každodenního života, může se ztenčovat přílišný materialismus a fragmenty ztrát nadějí pro smysluplnost existence záblesky budoucího, přítomně blízkého východiska z pocitu marnosti. Pro většinu vlažné a mnohdy až odmítající části společnosti, je dnes přijetí Boha nesené představou o selhání. Nechtějí je tato okolnost předmětem zamyšlení. Vývoj člověka má být nesen od pudové závislosti k autonomii, tedy k samostatnosti. Náboženství v tomto ohledu může být jeho završením; individuálním sebezavinutím v duchu, jenž se neobává odmítnutí lidského všeobecná, ale přijímá sebe sama v pevnosti hodnot, pravdy a rozumu, či rozumném pozůstání v tom, co jest nesené přirozeností vývoje a jeho obsahem, jenž se může stejně tak přirozeně předávat jako výsledek kultivace ducha lidských pokolení.

Nešťastné sebevědomí přichází, podle Hegela tam, kde se *panství* člověka rozlévá nad krajinou jeho bytí v domnění, že byl vynalezen způsob jeho existence. Dělo se tak v momentech, kdy Římané chtěli potlačit křesťanství a děje se tak i dnes, kdy je *člověk člověku vlkem* – *homo, homini lupus* (Th. Hobbes).

ZÁVĚR

Předložený text je vhodné studovat nikoli četbou, ale zastávkami, na nichž se ten, kdo se jím bude zabývat, oddá přemýšlení. Tato vývojová psychologie nechce být pouze jiným opisem toho, co lze studiem tématu získat z nezpočtu oborových příruček. Posláním toho příspěvku je, podnítit k diskusi a možná i k tichému ponoření se do tématu.

Když jsem nahlížel do jednotlivých zpracování vývojové psychologie současnými autory, postrádal jsem, i přes nesporný respekt k jejich obsahu v jejich popisech užší propojení medicínského a duchovního aspektu věci. Toto provázání jsem si tedy předeslal za hlavní úkol. A jak z daného zpracování vyplývá, je celé téma značně protkáno filosofickými otázkami vývoje lidské psychiky. Zde jsem přijal tedy za vhodné, inspirovat se oběma autory: Kantem a Hegelem tak, jak dané téma vyplývá z jejich původního uchopování v *Kritice čistého rozumu* a *Fenomenologie ducha*. Obě knihy tak svým přístupem zpracovávají, pokud možno celou genealogii lidského vývoje jak na úrovni prosté kognice a jejího rozvinutí v rozumových schopnostech (I. Kant), tak následně i ve vývoji, jenž sleduje a navazuje na předešlé téma pohledem k lidskému duchu v celé své složitosti, kterou představuje v poměru mezi jednotlivcem, společností, dějinami a náboženstvím (G.W.F. Hegel).

Co jest na obou autorech zásadní, tak předně jejich inspirativnost podání, která neztratila nic ze své přitažlivosti, a zejména pravdě. Člověk je přirozeně předjímající skutečnost (I. Kant), stejně jako vkládající do skutečnosti sebe sama způsobem, kdy utvářením svého světa nechává vyjevovat vlastního ducha nad úroveň toho, co je samo o sobě skutečné a pro tuto existenci již nadbytečné. Kant a Hegel nám mohou být dobrou ukázkou k tomu, jak člověk překračuje své hranice bytí.

© Jiří Adamec

**VÝVOJOVÁ
PSYCHOLOGIE**
**POHLEDEM KANTOVY KRITIKY ČISTÉHO ROZUMU
A HEGELOVY FENOMENOLOGIE DUCHA**

Adamec Jiří - Filosofický seminář - Katedra teorie

Rok vydání: 2024

NEPRODEJNÝ VÝTISK – PRO STUDIJNÍ POTŘEBY SEMINÁŘE

IČ 105-48-629/163